

## **DÜŞSEL COĞRAFYALARDAN TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK PROJELERİNE: ABDULLAH ZİYA KOZANOĞLU’NUN MİMARLIK METİNLERİNDE KÖY VE KENT**

**Erhan Berat FINDIKLI\***

### **Özet**

Bu makalede Türk edebiyatı ve kültür tarihinde popüler tarihsel romanlarıyla tanınan mimar Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun Erken Cumhuriyet Dönemi’nde kaleme aldığı mimarlık metinlerinde köy ve kenti nasıl tahayyül ettiği, kırsal ve kentsel mekânda yapıli çevreyi ve mimarlığı nasıl algıladığı, özellikle köycülük konusundaki düşüncelerini ve otoriter mimarlık söylemini hangi sosyo-politik, tarihyazımsal ve kültürel koşullarla etkileşim halinde şekillendirdiği, bu şekillenme sürecinde ne tür metinler-arasılıklar ürettiği sorularına cevap aranmakta, Kozanoğlu’nun söz konusu alanlardaki düşüncelerinin, saf yazarlığı ve tarihyazımsal algısının eleştirel söylem analizi aracılığıyla açılanması, bağlamsallaştırılması ve problematize edilmesi hedeflenmektedir. Yazının kuramsal çerçevesini Lefebvre’in “mekânın temsilleri” ve “temsil mekânları”, Foucault’nun “disipliner pratikler”, Orhan Pamuk’un yeniden yorumladığı “saf ve düşünceli yazar” kavramları oluşturmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** *Erken Cumhuriyet Dönemi, kırsal ve kentsel mekân, mimarlık, ideoloji, kültür, tarihyazımı.*

### **From Imaginary Geographies to Social Engineering Projects: Architecture, Urban and Rural Space in Abdullah Ziya Kozanoğlu’s Texts**

#### **Abstract**

This article examines Abdullah Ziya Kozanoğlu’s authoritarian discourse on architecture, rural and urban space and built-environment in the early Republican Era, mainly in the 1930’s in Turkey and it attempts to answer questions such as how he

---

\* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü

constructed his narrative on architecture, under which circumstances his ideas and historiographical approach were formed, what kind of intertextuality he had produced. This article tries also to explicate, contextualize and also problematize Kozanoğlu's naive perception of rural space, culture, past and World history. Here terms such as "representations of space" and "space of representations" by Lefebvre, "disciplinary practices" by Foucault and "naive and sentimental novelist" by Orhan Pamuk are used as theoretical frame work.

**Key words:** *Early Republican Turkey, rural and urban space, architecture, ideology, culture, historiography.*

### Giriş

Abdullah Ziya Kozanoğlu, kırsal mekân ve yapılı çevre bağlamındaki otoriter mimarlık söylemi ve geliştirdiği ütöpik köy projesiyle Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık tarihinin dikkat çekici simalarından biridir. Kozanoğlu'nun, köy mimarlığı konusunda kaleme aldığı metinler, sadece mimarlık özelinde değil, döneminin resmi ve gayriresmi ulusalcı tarihyazımları, kırsal ve kentsel mekân algıları, farklı toplumsal mühendislik projeleri ve profesyonel konumlanmaları yansıtan önemli veriler içermektedir.

Bu makale popüler kültür ve edebiyat tarihinde daha çok tarihsel romanlarıyla tanınan Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun mimar kimliğini, özellikle köycülük, kırsal mekân ve köy mimarlığı konusundaki düşüncelerini, dönemindeki farklı tarihyazımsal kurgular, sosyo-kültürel ve politik akımlarla ilişkisi temelinde bağlamsallaştırmayı, otoriter mimarlık söyleminin gelişimini, profesyonel örüntülerle eklemlenme, karşılıklı etkileşim halinde var olma biçimlerini ve edebiyatla mimarlık metinleri arasındaki geçişkenlikten bazı kesitleri çözümlemeyi ve sorunlaştırmayı hedeflemektedir. Bu yazının bir diğer amacı ise, Kozanoğlu'nun, İstanbul'da ve Anadolu şehirlerinde gerçekleştirdiği yapılarla ilgili kaleme aldığı tanıtım yazılarında ideolojik pozisyonunu nasıl ifade ettiği, şehir hakkında yaşadığı görece suskunluğun nedenlerinin neler olduğu, bu suskunluk biçiminin Erken Cumhuriyet Dönemi aydınlarının düşünce paternleriyle ve mimarlık mesleğinin reel pratikleriyle hangi noktalarda buluştuğu sorularına cevap aramak ve söz konusu süreci sorunsallaştırmaktır. Makalenin kuramsal çerçevesini Henri Lefebvre'in *mekân*,<sup>1</sup> Michel Foucault'un *disipliner*

---

<sup>1</sup> Kavram için bkz. Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014).

*pratikler*<sup>2</sup> ve Orhan Pamuk'un Schiller'in makalesinden yola çıkarak yorumladığı *saf ve düşünceli yazar*<sup>3</sup> kavramları oluşturmakta, Kozanoğlu'nun yazılarının *metinler-arasılık* temelinde yakın okumasının ve eleştirel bir söylem analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

### **Dönemin Kültürel Atmosferi ve İdeoloji: Görsel Kültür, Edebiyat ve Mimarlık Metinleri Arasında Geçişler**

Kozanoğlu'nun kırsal mekân ve köy mimarlığı konusundaki düşünceleri, Türkiye'de Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde beliren ulusalcılık, halkçılık, kültür ve tarihyazımı ile ilgili tartışmalardan oluşan bir kültürel atmosferde şekillenmiştir.<sup>4</sup> Bu yüzden, burada dönemin edebiyat, sosyoloji ve sanat alanındaki bazı düşünsel güzergâhlarına ve üretimlerine kısaca değinmek anlamlı olacaktır. Yeni bir ulusal kimlik inşası, batılılaşma ve Batı medeniyet çevresine girme tartışmalarını kuramsal olarak temellendirmeye çalışan düşünürlerden biri Ziya Gökalp'tir. Türkçülüğün kurucu metinlerinden bazılarını kaleme almış bir düşünür olarak, yaşadığı dönemde ve sonrasında Türkiye'de batılılaşma ve milliyetçilik tarihinin temel referans noktalarından biri haline gelmiştir.

Ziya Gökalp'in ele aldığı *medeniyet ve hars* (kültür) kavramları,<sup>5</sup> ulusalcılık düşüncesinde önemli bir paradigmatik dönüşümü ve kuramsal açılımı ifade etmektedir. Gökalp'in yazılarında medeniyet kavramı doğrudan veya bir alt metin olarak sürekli şehre göndermede bulunurken, kültür kavramı, halka, halk ise çoğu zaman taşra şehirlerine, kırsal mekâna ve köye işaret eder. Söz konusu dönemde dünya tarihi ve batı medeniyetiyle birleşme zemini genellikle şehirlerde tahayyül edilirken, özcü bir ulus fikrinin, “öz kültürün” taşrada, kırsal mekânda, köylerde ve köylüler arasında muhafaza edildiğine dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Dolayısıyla kent ve köy, medeniyet ve kültür kavramlarının mekânsal iz düşümleri olarak ele alınır.<sup>6</sup>

<sup>2</sup> Mekân ve disiplinler pratikler arasındaki ilişki için bkz. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 6. bs. (Ankara: İmge Kitapevi, 2015).

<sup>3</sup> Kavramla ilgili tartışmalar için bkz. Orhan Pamuk, *Saf ve Düşünceli Romancı* (İstanbul: İletişim, 2011).

<sup>4</sup> Türkiye'de söz konusu dönemdeki ideolojik ve kültürel atmosfer için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm, 1908-1923* (İstanbul: Doğan Kitap, 2013).

<sup>5</sup> Ziya Gökalp, “Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi,” *Kitaplar, Bütün Eserleri*, yay. haz. Ş. Beysanoğlu, Y. Çotuksöken, M. F. Kırzioğlu, M. Koç, M. S. Koz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007): 57-60.

<sup>6</sup> Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 2bs. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 46-51.

Köy burada ulusal kültürü bozulmaya karşı koruyan, inşa edilmek istenen ulusa gerekli kültürel/tinsel malzemeyi sunan bir kaynak ama aynı zamanda medeniyet götürülmesi gereken bir mekânsal birim olarak algılanırken, şehirler daha büyük ölçekteki değişimin ve farklı bir medeniyet dilimine geçişin merkezi zemini/sahnesi olarak görülmüştür. Hem dünyada hem Türkiye’de ulusalcılık tarihinde sayısız yorumu bulunan *Halka doğru* fikrinin, bazı spesifik bağlamlarda *kentlerden köylere* aynı zamanda *köylerden kentlere doğru* şeklinde çift yönlü ve çoğul aktörlü kültürel bir akış şeklinde formüle edildiği söylenebilir. Bu noktada şehir ve köy, medeniyet ve kültür kavram çiftleri ideolojik tartışmaların, farklı sosyal mühendislik projelerinin temel referanslarından bazılarını oluşturmuştur.

Ziya Gökalp’in düşünceleri dönemin siyasi tartışmalarına ve ideolojik ortamına ciddi katkılarda bulunmuştur ve aynı düşünsel ortam ve ulusalcı kültürel atmosfer Kozanoğlu’nun köycülükle ilgili fikirlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Gökalp öncesinde, döneminde ve sonrasında medeniyet ve kültürün temel bileşenleri olarak dil, tarih, gelenek, özellikle resim başta olmak üzere sanatın farklı dalları ve mimarlık vurgulanagelmiştir. Söz konusu kavramlar, sadece spesifik bir meslek grubunun değil, bütün aydınların ilgilendiği ve sahiplendiği temaları oluşturmuştur.

Mimarlık, ulus inşasında olduğu gibi “medeniyet” bağlamında da gündeme gelmiş, medeniyetin en somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. İster inşa edilmiş yapılar aracılığıyla olsun, ister yazıya dökülmüş ve kuramsal bir çerçevede ele alınmış olsun, isterse de gündelik yaşam pratikleri içinde kimlikle ilgili pek çok imgenin sözlü kültür aracılığıyla üretilmesi ve tüketilmesi temelinde olsun, mimarlık, kültür yaşamının önemli ifade araçlarından biri haline gelmiştir. Mimarlığın bu denli ön plana çıkarılması aynı zamanda bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Sözgelimi Ahmet Haşim, mimariye sıklıkla referans verilmesini, dolaşıma girmiş bir metaforun fazladan ve gereksiz kullanımı olarak algılamış ve mevcut durumu alaycı bir dille betimlemiştir:

“O sırada İstanbul’un okuryazar gençleri arasında ‘mimari’ bir milliyetperverlik hüküm sürüyordu. Herkes evvelce işitilmemiş eski bir mimar ismi bulmakla iftihar ediyor; makaleler ihtiyar mermerlerin mana ve asaletinden bahsediyor; şiirler kemer ve sütunların güzelliğini söylüyordu.

Edebiyat lisanı duvarcılık ve marangozluk tabiratıyla dolmuştu. Türk medeniyetinin ölçüsü münhasıran ‘mimari’ olmuştu.”<sup>7</sup>

Ulusal kimlik, batılılaşma ve medeniyet kavramlarını mimarlık metaforları üzerinden tartışmaya başlayan bir kültür ortamında Abdullah Ziya Kozanoğlu, tarihsel romanlar yazan bir mimar olarak, diğer edebiyatçılardan ayrılır. Mimarlık onun için sadece şiir, öykü ve romanın metafor kaynaklarından biri değil, aynı zamanda teknik bir bilginin de nesnesidir. Bu ikili durum, mimarlık metinlerine ve romanlarına yansımıştır.

Kozanoğlu mimarlığın teknik boyutunu tartıştığı konularda, tasarım disiplininin dışına çıkacak şekilde farklı parametrelerle mekâna bakıp yorumlayabilmektedir. Kırsal mekân ve köy mimarlığını konu alan metinlerinde yoğun bir tarihyazımsal iddia, açıklama ve ulusla ilgili yargılar belirmektedir. Özellikle *Ülkü*’de çıkan yayınlarında, mimarlık metinlerinin historiyoğrafik imgelem aracılığıyla öyküleştirilmesi denebilecek bir yazım stratejisinden söz edilebilir. Bu ara kategorinin, metinsel melezliğin ortaya çıkmasını sağlayan temel sebeplerden biri, Kozanoğlu’nun çoklu profesyonel kimliğidir.

Mimarlık eğitimi sırasında gelişen bir dizi tesadüf sonucunda edebiyata yönelerek yazmaya başlamış ve mimarlık piyasasının sınırlı olduğu bir ülkede, mimarlıktan ziyade, edebiyat alanında eser verme fırsatı bulmuştur. Akademik eğitimiyle amatör yazarlığı bir süre paralel ilerlemiş, süreç içerisinde yazar kimliği daha fazla ön plana çıkmış ve mimar kimliği ancak sınırlı bir çevrede hatırlanan bir bilgi olarak kalmıştır. Mimarlık pratiğini var eden kültürel, ekonomik, sosyo-politik örüntüler içinde farklı pozisyonlar alarak sürdürdüğü mesleğini aşamalı olarak bırakmıştır.

Kozanoğlu’nun tarihyazımsal iddialar taşıyan mimarlık metinlerinin çözümlenmesinde, Orhan Pamuk’un, Schiller’in bir yazısından yola çıkarak yeniden yorumladığı *Saf ve Düşünceli Yazar* kavramını bağlama uyarlayarak ve dönüştürerek kullanmak anlamlı görünmektedir:

“*saf şairler* (...) şiiri kendiliğinden, neredeyse hiç düşünmeden, sözlerinin düşünsel, ahlaki sonuçlarına kafayı hiç takmadan ve başkalarının ne diyeceğine de hiç aldırmadan yazıverirler. (...) *Saf şair* sözlerinin, kelimelerinin, şiirinin genel manzarayı kavrayacağından, onu temsil edeceğinden, dünyayı yeterince ve hakkıyla tasvir edip anlamını ortaya çıkaracağından (...) hiç kuşku duymaz. (...) Duygusal ya da *düşünceli şair*

<sup>7</sup> Ahmet Haşim, *Bütün Kitapları* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2004), 209.

ise, (...) yazdığı şiirin fazlasıyla bilincindedir. *Saf şair*, kendisinin dünyayı algılamasıyla dünyanın kendisi arasında fazla ayırım yapmaz. Oysa *düşünceli modern şair*, algıladığı her şeyden ve kendi algılarından şüphelenir”.<sup>8</sup>

Kozanoğlu *Ülkü*’de, Türkiye’de köycülük, kırsal mekân ve köy mimarlığı üzerine kaleme aldığı yazılarında, bir taraftan propagandist bir toplumsal mühendise dönüşürken, diğer taraftan saf bir yazarın düşünce ve duygu dünyasından izler taşır. Kozanoğlu’nun toplumsal mühendislik arzusu ve stratejilerinin beslendiği farklı kaynaklar söz konusudur. Bunlardan biri, ulus inşa etme sürecinde işlevsel bir araç ve metafor olarak mimarlıkken, bir diğeri Akademi’den önce, Yüksek Mühendis Mektebinde aldığı eğitimidir. Bir ideolojik pozisyon olarak mühendisliğin<sup>9</sup> pratik hedef ve iddialarının bazı yönlerini içselleştirdiği, tamamlamadığı mühendislik eğitimi sırasında ve sonrasında toplumsal mühendislik projelerinin farklı güzergâhlarıyla temasa geçtiği, mimarlık söylemini aynı zamanda ulusalcı romantizm, popüler tarih ve edebiyatla da harmanladığı görülür. Fakat mimarlık üzerine yazdıklarının birkaç metinle sınırlı kalması ve edebiyata yönelmesi, aradığı dünyayı, mekân tasarımı ve mimarlık kuramında değil, romanlarında, Avrupa’dan Orta Asya’ya uzanan muhayyel bir coğrafyada bulduğu izlenimini verir.

Kozanoğlu’nun edebiyata yönelmesi ve sürekli genişleyen bir coğrafyada hareket eden ulusal kahramanlar üretmesi, Osmanlı’nın aşamalı olarak toprak kaybederek siyasi çöküşüne tanıklık etmiş bir aydın kuşağının yaşadığı duygusal sarsıntıyı aşma çabasıyla da ilintilidir. Uğur Tanyeli’nin ifadesiyle bu romanlar, “kendisini Anadolu’ya sıkışmış hisseden, imparatorluk kaybı travması yaşayan bir topluma imgesel bir coğrafi yayılma sağlıyorlar. Gerçekte yitirilen tarihselci düşte adeta yeniden bulunuyor”.<sup>10</sup> Dolayısıyla Kozanoğlu örneğinde saf yazar, Orhan Pamuk’un tarifinden farklı olarak, tanımladığı dünya ile gerçek dünyanın birebir örtüşmediğini bilen, fakat muhayyel bir tarihe sığınmaktan başka bir seçenek bulamamış görünen zihinsel/duygusal bir pozisyona sahiptir. Ve süreç içinde sığındığı yeri, tarihyazımsal imgelemi, romantizmi aşamalı ve dönüşümlü olarak tarihsel olgularla özdeş görme eğilimi geliştirmektedir.

<sup>8</sup> Pamuk, *age*, 16-17. Vurgular bana ait.

<sup>9</sup> Türkiye’de mühendislik ideolojisi için bkz. Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, 3. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2004).

<sup>10</sup> Uğur Tanyeli, *Mimarlığın Aktörleri, Türkiye 1900-2000* (İstanbul: Garanti Galerisi, 2007), 149.

Ulusalıcı romantizm, mimarlık ve dönemin toplumsal mühendislik projelerinin farklı varyantları Abdullah Ziya'nın kırsal mekân ve köy mimarlığı algısını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Kırsal mekânı ve köylülüğü, tarihsel kurgu ve mevcut somut gerçeklik arasında sürekli hareket ederek tartışmıştır. Kırsal mekân, köy mimarisi ve köylülük olgularını, halka doğru söylemiyle ve ulusalıcı tarih yazımının romantik imgeleriyle birlikte ele almış, düş ve gerçekliği zaman zaman birbirine karıştırmıştır. Bu noktada saf yazarlığını besleyen önemli kaynaklardan birinin, *ulusalcı popüler naif tarih yazımı* olduğu söylenebilir.

Söz konusu dönemde köycülük akımı,<sup>11</sup> sadece mimarlık değil, farklı meslek kollarında ve sanat dallarında, örneğin edebiyat ve resim alanında da kendini güçlü bir şekilde duyumsatmıştır. Köy romanları Türk edebiyatında on yıllarca devam edecek ciddi bir janr haline gelmiş,<sup>12</sup> diğer taraftan resim sanatında bazı akımlar, özellikle D grubu köy ve köylü bağlamında görsellik kültürünü, mevcut sosyo-politik atmosferle uyum içinde üretmeye çalışmıştır. Modern resim teknikleriyle çizilmiş kırsal yaşamdan kesitlerin tasvir edildiği pek çok eserin verilmesi, Türkiye'de sanat tarihinde geriye dönük olarak köylü kübizminden söz edilmesine yol açmıştır.<sup>13</sup> Dolayısıyla bütün bu süreçte bir *metinler-arasılık* kadar *imgeler-arasılık* da söz konusudur ve bunlar farklı düzlemlerde birbirlerinden beslenerek etkileşim halinde var olmuşlardır.

Kendini bir köycü olarak tanımlayan Kozanoğlu, köy temasını işleyen edebiyatçı ve sanatçıları samimiyetsizlikle eleştirir, bu konuya eğilmelerinin sebebi olarak işleyecek malzeme bulamamalarını gösterir.<sup>14</sup> “Ne yazık ki bugüne kadar köylüye şairlerin hastalık kokan yaldızlı sözlerinden, ressamların bezir yağı kokan renkli muşambalarından başka hiçbir yerde kıymet verilmemiştir”<sup>15</sup> diye belirtir. Geçmişte bu anlamda yaşanan her türlü

<sup>11</sup> Bkz. Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).

<sup>12</sup> Köy romanları ile ilgili olarak bkz. M. Asım Karaömerlioğlu, “Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler”, [www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/.../dogubatisend.pdf](http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/.../dogubatisend.pdf) ( Son erişim tarihi: 23. 09. 2014).

<sup>13</sup> Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis, 2002), 169. Erken Cumhuriyet Dönemi resmiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Gültekin Elibal, *Atatürk ve Resim-Heykel* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1973).

<sup>14</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü*, c.2. s. 10 (İkinci teşrin 1933): 333.

<sup>15</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, c. 2, s. 7 (Ağustos 1933): 37.

yanılgı ve sorunun, Cumhuriyetle birlikte çözüme kavuşacağına dair bir inanç taşımaktadır.<sup>16</sup>

Kozanoğlu'nun köy temasını izleyen şair ve ressamlarla ilgili eleştirileri bazı açılardan Ahmet Haşim'in düşünceleriyle örtüşmektedir. Ahmet Haşim, edebiyatçıların köye yönelmelerini tarihsel olarak aşılmış boş bir çaba olarak görür, "Sevimsiz kırların şehir şiirine hala mevzu teşkil edişi, dünyaya artık yalnız kötü şairin geldiğine bir alamettir" diye belirtir.<sup>17</sup> Fakat Ahmet Haşim'i, Kozanoğlu'ndan ve döneminin köycülerinden ayıran temel nokta, kıra karşı geliştirdiği negatif duygu ve düşüncelerini, herhangi katı bir ideolojik programın koşullanması olmaksızın doğrudan paylaşan bir entelektüel olmasıdır. Sözelimi Yakup Kadri gibi kırsal mekânda yapılı çevreyi ve insan manzaralarını olumsuz bir şekilde betimledikten sonra, Cumhuriyet aydınlarına "Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi esirindir"<sup>18</sup> şeklinde bir eleştiri yöneltmez; köyü dönüştürmek gibi Türk aydınları için siyasi ve kültürel bir misyon tanımlamaz. Ahmet Haşim en idealize edildiği, pastoral anlatılara konu olduğu şekliyle bile köyü reddetmekte ve aşagılamaktadır. "Gündüz, müziç serçe ve kırlangıç cıvıltıları, gece, sonu gelmez böcek sesleriyle dolu kırlarda geçirilmiş üç, dört haftalık bir zamandan sonra ağaç, dağ, dere, koyun ve çobana karşı eski nefretim bin kat daha artmış olarak şehre dönüyorum"<sup>19</sup> diye yazar.

Ahmet Haşim'in şehirlerde köycülükle uğraşanlara karşı duyduğu nefretin, köylere duyduğundan çok daha büyük olduğu satır aralarında okunur. Köylülerin, köyde kalmaları sağlanarak modernleştirilmesi gerektiğine inanan Cumhuriyet aydınlarının aksine Ahmet Haşim, köyden şehre göçü destekler ve çağa uygun olanın köylerde değil, şehirlerde sürdürülecek bir yaşam olduğunu savunur; "iyi bina, iyi kahve, iyi yol, iyi bahçe, iyi mektep, iyi gazete, iyi eğlence, iyi doktor, iyi avukat"<sup>20</sup> şehirlerde bulunduğunu belirtir. "Müstakbel medeniyette birçok hastalıklardan eser kalmayacağı gibi, bir içtimai hastalıktan başka bir şey olmayan 'köy'den de eser kalmayacaktır"<sup>21</sup> diye yazar ve köylülüğün çözülmesinin, tarihsel bir zorunluluk olduğunu iddia eder. Köycülükle ilgilenenleri ise, bir hastalığı sürdürmeye çalışan kişiler

<sup>16</sup> Abdullah Ziya, "Cumhuriyet Köy Yapımı", 333.

<sup>17</sup> Haşim, *age*, 267-268.

<sup>18</sup> Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, 55-56. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 111.

<sup>19</sup> Haşim, *age*, 266.

<sup>20</sup> *age*, 267.

<sup>21</sup> *age*, 267.

olarak görür. Kozanoğlu'nun Ahmet Haşim'le örtüştüğü en temel nokta, köyü konu alan sanat eserlerini özgünlükten uzak bulmasıdır. Diğer taraftan Ahmet Haşim'in entelektüel pozisyonu ile Kozanoğlu'nun ideolojik propagandist tavrı arasında çok ciddi bir asimetri söz konusudur. Kozanoğlu, köy karşısındaki tutumu ve köycülük konusundaki düşünceleri ile Yakup Kadri'ye daha yakın duran saf bir romancıken, Ahmet Haşim düşünceli bir şair ve yazardır.

Kozanoğlu'nun saf yazarlığı ve romancılığı, mimarlık söylemine de yansımaktadır. Kaleme aldığı yazıların birinde, sadece köy ve köylü hakkında konuşmamış, aynı zamanda onu konuşturmuştur. Köycülük, köy mimarlığı ve naif köy romanı temalarının iç içe geçtiği bir diyalog üretmiş ve mimarlığı öyküleyerek tartışma ve yazma denebilecek bir üslup geliştirmiştir. Aktardığı anekdotla ilgili, “Bu satırlar bir hikâye değil baştan geçmiş bir hakikattir” diyen<sup>22</sup> Kozanoğlu, söz konusu diyalogda devletin sundukları karşısında minnettar olan, yaşlı, güçsüz ve itaatkâr bir köylü portresi çizmiş ve bu portreyi köylünün gündelik yaşam ihtiyaçlarına cevap verecek mekânı tasarlayamayan yetkililere dönük bir eleştiri ile aktarmıştır.<sup>23</sup>

---

<sup>22</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyet Köy Yapımı”, 334.

<sup>23</sup> *age*, 335.

İhtiyar bir baba ben önünden geçerken ellerini havaya kaldırmış.

\_ Cenabı hak devlete zeval vermesin ve Gazi'ye sonsuz ömürler versin diye dua ediyordu.

\_ Merhaba baba! Dedim, nasıl yeni köyünden memnun musun?!...

\_ Memnun olmaz olur muyum beyim! Dedi, biz muhaciriz; köysüz, evsiz, çiftsiz, çıbıksız kalmıştık bize bir köy, bir ev, verildi Allah razı olsun.

\_ Babacığım yanlış anladın evinden memnun musun? Dedim.

Şaşkın bir tavırla yüzüme baktı.

\_ Babacığım, dedim. Ben de bu memleketin çocuğuyum isterim ki senin evin güzel olsun, sen rahat et....

Evinde, gördüğün kusurları söyle de bir daha köy yaparsak bu kusurlardan kaçalım!

\_ Ha öyle evlat! Dedi biraz kusurları var.

\_ Ne gibi?

\_ Ocağı çok yüksek oğlum, bizim kışın tarlada çalıştığımızda ayağımız üşür. Biz ayağımızdan başka bir yerimiz ısıtmayız ki... Ayağım ocağın üstüne kalmıyor. Sonra kömür ocağı yapmışlar biz kömürü, odunu nerden bulacağız, tezek yakarız biz.

Başka?

\_ Başka, ahırdaki bölmeler çok ufak, bizim koca öküz sığmıyor, tekme vurdumu parçalayıp çıkıyor! Yemlik de çok ufak koyduğumuz ot koca öküz bir sumurluk bile gelmiyor...

Bahçemiz de çok ufak, biz bahçeye çiçek ekmeyiz ki, yiyecek ekeriz.

\_ Ama birlikte kullanacağınız bahçeniz var ya?!

Köylü yüzüme acıyormuş gibi baktı:

\_ Birlikte bahçe olur mu evlat? dedi.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sanat, düşünce ve mimarlık tarihinde medeniyet ve kültür kavramlarının mekânsal uzantıları olarak beliren köy ve şehir, temelde ağırlıklı bir biçimde şehirliliği tanımlamak üzere kurgulanmış imgelerdir. Burada halkçılığın bir uzantısı olan köycülük hareketinin kırsal mekân imgeleri ve köy mimarlığı, farklı ideolojik ajandalar, öncelikler ve yaklaşımlar çerçevesinde şiirden resme, resimden mimarlığa varıncaya kadar çok farklı bağlamlarda yeniden üretilmiş ve çeşitli görünürlük biçimleri kazanmıştır. Köy, Ziya Gökalp'te hem kültürün koruyucu mekânsal birimi hem medeniyet götürülecek bir yer, Kozanoğlu'nda "sosyo-mekânsal mühendislik projesinin nesnesi", Ahmet Haşim'de "bin kez daha nefret edilen bir yer" ve ressamların tuallerinde ise genellikle idealize edilen bir peyzajın parçasıdır. Söz konusu bütün bu imgeler, bir dönemin kültürel atmosferinin ve medeniyet, kültür, şehir, ulusalcılık, modern özne kavramlarının üretim/tüketim süreçlerinin bileşenlerini oluşturmakta ve yoğun bir *metinler ve imgeler-arasılığı* işaret etmektedir.

### **Ulusalcı Popüler Tarih, Militarist Metaforlar ve Mekânsal Pratikler Bağlamında Kırsal Mekân ve Köy Mimarlığı**

Kozanoğlu, mimarlık metinlerinde ağırlıklı olarak, ulusalcılık, kırsal mekân ve köy mimarisi konularını ele alır. Geçmişe duyduğu ilgiyi ve popüler tarihyazımını, evrensel bir kategori olarak gördüğü köyün ve köylülüğün tarihsel çözümlemesinde bir araç olarak kullanmayı dener. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin köylüyü hem idealize eden hem de ötekileştiren yaklaşımının farklı versiyonlarını üretir ve köylülerin "öteki"liğini, şehirlerin sırtlarına yüklediği yükü taşımak istemeyen bir topluluğun *yıkıcılık vasfı* temelinde tanımlar. Burada Kozanoğlu'nun *saf yazar* kimliği, aynı derecede saf bir popüler tarihyazımsal imgelemler buluşur. Babil'den Roma'ya kadar farklı zamanlarda ve coğrafyalarda ortaya çıkmış medeniyetlerin çöküşünden köylüleri sorumlu tutar. "Roma'yı yıkan, şehirlere hücum eden köylülerdir"<sup>24</sup> diye yazar ve köy konusunda takip edilecek yol haritasının Orhun Yazıtları'nda bulunduğunu iddia eder. "Bin iki yüz yıl evvel ölmez taşın üzerine bir Türk büyüğü kazıdığı şu satırlarla yürüyeceğiniz yolu size gösteriyor"<sup>25</sup> diye belirtir. Kozanoğlu'na göre, tarihin gösterdiği ortak hakikat, köylünün şehirlerden uzak tutulmasının gerekliliğidir. "Hülâsa köylüyü

<sup>24</sup> Abdullah Ziya, "Köy Mimarisi", 38.

<sup>25</sup> *age*, 40.

köyüne bağlayacak her şeyi köyünde olmalıdır, aksi takdirde köylü kendisine verilmeyen bu hakları aramak için şehirlere hücum edecektir... Vay o şehirlinin haline”<sup>26</sup> diye yazar. Köylüyü şehirden uzak tutma veya şehirle temas ettiği andan itibaren kontrol altına alma fikri, dönemin bürokratlarında da görülmektedir. Sözelimi, Nusret Kemal’in *köy hanları* fikri, benzer bir kaygının ifadesidir.<sup>27</sup> Şehre gelen köylüyü mekânsal olarak ayrıştırma, sınıflandırma, kayıt altına alma, kontrol ederken eğitime, inkılap değerlerini kazandırma ve modernleştirme düşüncesi yaygın bir yaklaşıma, mekânsal disiplinler pratikler yönündeki taleplere işaret ederken, aynı zamanda bu öneriyi yapanların toplumsal hiyerarşideki yerlerinin güvence altına alınmasına ve seçkinlik taleplerinin karşılanmasına dönük çok katmanlı profesyonel/performatif bir süreci yansıtmaktadır.<sup>28</sup>

Erken Cumhuriyet dönemi aydınlarının geçmişle hesaplaşma ve yeni kimliğin koordinatlarını belirleme çabası, Kozanoğlu’nda da güçlü bir şekilde görülür. İlki uzak, diğeri yakın geçmiş olmak üzere iki farklı zamansal mesafe üzerinden tarihi tartışır. Köycülük çalışmalarını ise, II. Abdülhamit döneminden başlatarak ele alır. Padişahın birkaç köyde kendi adına yaptırdığı caminin bireysel taassubu, cemaat taassubuna dönüştürmekten başka bir işe yaramadığını düşünür ve geç Osmanlı ile Cumhuriyet’i tinsel ve kültürel yaşamını imam-öğretmen, cami-okul gerilimi üzerinden tanımlar:

“Köy caminin bir fenalığı da bu dört duvar arasında taassubu ve cehaleti teşkilatlandıran yobaza bir merkez, bir kale teşkil etmiş olmasıdır. Köyün yegâne kültür ve toplu hayat yeri cahil softanın elinde bulunan köy camii idi.

Bugün bile köy muallimleri, köyde eskiden kalma köy hocalarıyla cenkleşmekte ve ancak onu yendikten sonra köyde sözlerini geçirmektedir”.<sup>29</sup>

Burada söz konusu olan, farklı disiplinler iktidar güzergâhlarının kıyaslanması ve önerilmesidir. Diğer taraftan Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ve sonrasında özellikle naif köy romanlarında en sık kullanılan zıt karakter

<sup>26</sup> *age*, 38.

<sup>27</sup> Bkz. Nusret Kemal, *Köycülük Esasları*, 19-21.

<sup>28</sup> Erken Cumhuriyet Dönemi’nde aydınların köye yaklaşımı ve seçkinlik talepleriyle ilgili bazı örnekler için bkz. Erhan Berat Fındıklı, “Erken Cumhuriyette Köy İmgesi ve Köycülük: Benzer ve Tikel Yönleriyle Üç Portre: Yakup Kadri, Nusret Kemal, İsmail Hakkı Tonguç” *Sosyoloji Divanı*, s. 4 (Aralık 2014): 341-379.

<sup>29</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı” 333.

çiftlerinden biri olan, “imam ve öğretmen”in bir mimarlık metninde belirmiş halidir.<sup>30</sup>

Kozanoğlu, köycülük ve köyün dönüştürülmesi konusunda olumlu katkıda bulunduğunu düşündüğü Türk Ocaklarına da değinir. Bu kurumların faaliyetlerini yetersiz bulmakla birlikte, köycülükle uğraşan gençlerden övgüyle söz eder. “Cumhuriyetin ilanından evvel ‘köylü’ ile uğraşmak akla gelmemiş değildi. Fakat Türk Ocakları içinde çalışan birkaç ülkülü gençten başkası bu meseleye fazla bir kıymet vermiyordu”<sup>31</sup> diye belirtir.

Kozanoğlu gibi Kemalist aydınların vurguladığı ortak nokta, köylülerin hâkim ideoloji çerçevesinde, öngörülen sosyo-politik ve kültürel ajandalar temelinde dönüştürülmesinin, sağlık, eğitim ve tarımsal üretim alanlarında yaşam koşullarının geliştirilmesinin ve yaşadıkları yapılı çevrenin iyileştirilmesinin gerekliliğidir.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde bazı aydınlar köycülük konusunda farklı ülkelerdeki uygulamaları incelemiş ve bu ülkelerin deneyimlerini Türkiye’ye aktararak yeni ve ulusal bir senteze ulaşmak istemişlerdir. Sözgelimi Nusret Kemal, pek çok ülkenin yanı sıra Meksika’da köycülük konusunu<sup>32</sup> gündeme getirirken, Zeki Sayar, kırsal yerleşimler bağlamında Almanya’daki Siedlungları tartışmıştır.<sup>33</sup> Kozanoğlu ise, İsviçre ve İskandinav ülkelerini ilham kaynağı olarak görmüştür. “Hulasa milletlerin yükselebilmeleri için köylülerin köylerinde bağlandırılmasına, nurlandırılmasına kani olan bir köycüyüm. Avrupa’da da bu işte muvaffak olan milletler ileri geçmişlerdir. İsviçre, İskandinavya gibi”<sup>34</sup> demektedir; fakat söz konusu mimarlık bağlamı olduğunda, sadece herhangi bir yabancı ülkeden değil, başkent Ankara’dan belirlenecek bir numune köy projesi fikrini de kesin bir dille reddeder. “Köylüye başka diyarlardan yapı malzemesi getiremezsiniz, ona Ankara’da oturup Erzurum için çizilen bir planı tatbik ettiremezsiniz, ona kasabadaki evleri, Cermen ve Rus köylerini taklit

---

<sup>30</sup> Söz konusu romanlarda işlenen öğretmen-imam ya da bağnaz gerilimi temalarının Cumhuriyete geçiş dönemindeki erken örnekleri için bkz. Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, 9. bs. (İstanbul: Remzi Yayınları, 1995). Ayrıca bkz. Reşat Nuri Güntekin, *Çalı Kuşu*, (İstanbul: Nurgök Matbaası, 1957).

<sup>31</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı” 333.

<sup>32</sup> Bkz. Nusret Kemal, Nusret Kemal, *Meksikada Köycülük* (Ankara: Tarık Edip ve Ş. Kütüphanesi, 1934).

<sup>33</sup> Zeki Sayar, “İç Kolonizasyon (Başka Memleketlerde)”, *Arkitekt*, s. 8 (1936): 231-235.

<sup>34</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 38.

ettiremezsiniz”<sup>35</sup> diye yazar. Kozanoğlu’na göre, mimarlık, spesifik bir yerin, iklimin ve bağlamanın ürünü olmalıdır. Fakat bu görüşleri savunurken aynı zamanda, bütün ülke için öngördüğü bir ideal cumhuriyet köyü tasarlar ve sunar; bunun köylü tarafından da istendiğini söyler. “Kafamda yaşayan köy köylünün istediği ve yapmaya mecbur olduğumuz köydür”<sup>36</sup> derken, projesinin gerçekleştirilmesinin, bir zorunluluk olduğunu iddia eder. Bununla birlikte projenin detaylarının bağlama göre değişikliğe uğrayabileceği, müzakereye açık olduğunu belirtir. “Bu projem kabataslak bir şeydir. Esaslı bir proje yerinde düşünülerek, araştırmalar yapılarak hazırlanabilir”<sup>37</sup> diye belirtir.

Kozanoğlu köydeki yapıyı çevreyi, ideolojik dönüşümün disipliner ve performatif mekânı olarak tasarlamak ister. Bu düşünceleri ile Foucault’nun sözünü ettiği disipliner pratikler arasında bazı açılardan benzerliklerin bulunduğu söylenebilir<sup>38</sup> Köy Kozanoğlu için ideolojik düzlemde yeniden örgütlenecek, tasarlanacak bir mekândır ve iktidar kendini, inşa ettiği yapılarla ifade etmelidir. “Türk inkılâbı milli bir köy mimarisine, milli bir köy hizmetine doğru gitmelidir. Numune köylerinde, köy mekteplerinde köy çeşmelerinde köylerde devlet, evkaf, Fırka eliyle yapılacak herhangi bir binada, dikilecek bir bayrak direğinde bile bu ruh hâkim olmalıdır; ta ki her köyün taşında toprağında ve insanında doğan bir Türk inkılâbı havası bütün memleket üzerinde dalgalansın”<sup>39</sup> diye yazar.

Kozanoğlu, Geç Osmanlı’ya ve dine yönelttiği eleştirilerle dönemi için tipik sayılabilecek Kemalist bir Cumhuriyet aydınına temsil eder. Kozanoğlu’nun söyleminde köy, cehaletin olduğu kadar batıl inançların da merkezi olarak belirir. Tasarladığı köyde cami bulunmamaktadır. Bunun en temel sebebi, söz konusu cehalete ve bağnazlığa dinin yol açtığı yönündeki kanaatidir. Kozanoğlu, planladığı köylerin merkezine farklı kültürel etkinlikler düzenleyen köy kahvesini yerleştirir. “(...) Köyün meydanında bir kahvesi, bir radyosu, günlük bir sinema ve tiyatrosu olmasa bile arada bir uğrayacak gezici sinema ve tiyatrolara mahsus bir yeri olmalıdır. Köy kahvesi köylünün kütüphanesi, içtimai yeri, sineması, kulübü daha doğrusu modern bir

<sup>35</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, c. 1, s. 5 (Haziran 1933): 370.

<sup>36</sup> Abdullah Ziya, Köy Mimarisi, 37.

<sup>37</sup> *age*, 41.

<sup>38</sup> Mekân ve disipliner pratikler arasındaki ilişki için bkz. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 6. bs. (Ankara: İmge Kitapevi, 2015).

<sup>39</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, 334.

mabedidir”<sup>40</sup> diye belirtir. Köy kahvesi, köyde yeni hayatın seküler yüzünü, yeni bir kamusal alanı, sosyal ve tinsel bir merkezi ifade etmektedir. Kozanoğlu’nun satır aralarında, Cumhuriyet aydınlarının en azından bir bölümü için var olan okul-cami gerilimine ek olarak, farklı yaş gruplarını içeren *köy kahvesi-cami* şeklinde bir *gerilimli kavram çifti* inşa etmeye çalıştığı görülür. Burada tahayyül edilen köy kahvesinin işlevleri itibarıyla şehirlerdeki halkevlerinin mikro ölçekteki farklı bir versiyonu olarak kurgulandığı görülür.<sup>41</sup>

Kozanoğlu disipliner bir bağlam olarak tanımladığı köyü ve bir tarım toplumu bağlamında kırsal mekânın yeniden üretimini, Lefebvre’in “mekânın temsilleri” ve “temsil mekânları”<sup>42</sup> kavramlarına benzer bir şekilde tahayyül etmiştir. Köyü, hem teknik bir uzmanlık alanının araçları hem de belli bir ideolojik değer sistemi, kültür, tarihsellik ve geleceğe dönük hedefler çerçevesinde ele almıştır.<sup>43</sup>

Kozanoğlu, ülkede var olan ulusalcı, romantik ve militarist söylemin sivil temsilcilerinden biridir. Dini, ulus ve ulus devlet temelinde şekillenen bir seküler metafizikle ikame eder.<sup>44</sup> Bu metafiziğin önemli bileşenlerinden biri, kültür alanındaki inkılaplarken, bir diğeri, militarizmdir. Militarist imge dağarcığı özellikle “anonim köy mimarı” tartışmasında daha fazla ön plana çıkar. Bütün dünyada ulusalcı anlatıların yaygın temalarından biri olan *meçhul asker* imgesini,<sup>45</sup> mimarlık ortamına taşır. Kozanoğlu’nun kırsal mekân söyleminde, köyü ve köylüyü orduya temin edilecek asker için doğal bir kaynak olarak görme eğilimi ile mimarlık düşüncesi bir ara bölgede buluşur.

<sup>40</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 38.

<sup>41</sup> Halkevleri ile ilgili bkz. Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi*, 1932-51. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayın Evi, 2002). Ayrıca halkevleri ve mimarlık ilişkisi için bkz. Neşe Gürallar Yeşilkaya, *Halkevleri İdeoloji ve Mimarlık*, 2.bs. (İstanbul: İletişim, 2003), ayrıca bkz. Erhan Berat Fındıklı, “Tek Parti Dönemi’nde Türkiye’de Halkevleri ve İtalya”, *Arredamento*, s. 263 (Aralık 2012): 100-111.

<sup>42</sup> Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014), 68.

<sup>43</sup> Bkz. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde kırsal mekân algısı ve köy mimarlığı için bkz. Erhan Berat Fındıklı, “İdeal Cumhuriyet Köyünü Düşlemek: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimarlar ve Kırsal Mekân Algısı”, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, s. 8 (Aralık 2015): 73-100.

<sup>44</sup> Avrupa’da seküler metafizik üretimiyle ilgili olarak bkz. Roger Griffin, *Modernism and Fascism, The sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

<sup>45</sup> Bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, 3. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 23-24.

Ona göre, “Köyün mimarı isimlidir. Fakat büyük bir kumandanla kahramanlık yolunda boy ölçüşebilen meçhul asker kadar ünlü ve alkışlanmaya değer bir sanatkârdır.”<sup>46</sup> Kozanoğlu, söz konusu analoji ve metaforları bir çeşit yabancı düşmanlığıyla eklemeler ve konuyu, yabancı uzmanların istihdam edilmesine dönük bir eleştiriyi ifade etme aracı olarak kullanır:

“Sözüm yanlış anlaşılmasın; ben ecnebilerin mütehasşis ve muallim olarak kullanılmasına muteriz değilim. Ordumuzda da içinde mütehasşis ecnebi vardır. Fakat cengi yapan Türk askeri, cengi idare eden Türk kumandanıdır. İnkılâbın sanat cephesi de bir cenktir. Bu cengi de Türk gençliğine yaptırmalıdır. Onun hem bilgisi, hem imanı, hem de yorulmak ve durmak bilmeden çalışması bu cengin de kazanılmasına yol açacaktır”<sup>47</sup>

Kozanoğlu yabancı uzmanların teknik meselelerdeki katkılarının bulunduğunu kabul etmekle birlikte, eleştirilerini hakaret etmeye kadar vardırır. Ona göre, Cumhuriyetin bazı köy çalışmaları, “birkaç görgüsüz ve bilgisiz yabancı”<sup>48</sup> yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın giderilmesi, ancak inkılâbın değerlerine inanan Türk gençlerine müracaat edilmesiyle ortadan kalkabilir. “Türk köylüsünün yaşama tarzını ve zevklerini ancak Türk inkılâbı içinde yetişmiş Türk gençleri bilir, Türk İnkılâbının yaratmakta olduğu yeni kültürün yeni zevklerini ve yeni sanat telkinlerini taşay ve toprağa ancak genç Türk mimarları tatbik edebilir”<sup>49</sup> diye yazar.

Kozanoğlu’nun bu konudaki itirazları bireysel olmanın çok ötesinde, bir meslek grubunun ortak memnuniyetsizliğini yansıtmaktadır. Kemalist yönetici seçkinlerin, bayındırlık faaliyetleri, bilim, kültür ve sanat alanındaki atılım ve gelişmenin Türkler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgularlarken aynı zamanda farklı bağlamlarda ciddi sayıda yabancı uzmanı istihdam etmeleri, muhtelif meslek grupları arasında ulusalcı bir öfkeye neden olmuştur. Bu eleştiriye göre, Türklere verilmesi gereken iş imkânları ve sorumlulukların yabancılara verilmesi, hem verimsiz sonuçlar alınmasına yol açmış hem de Türklerin farklı alanlarda uygulama içinde kendilerini geliştirme fırsatını ortadan kaldırmıştır. Ulus ve ulus devlet inşası yabancılara teslim

<sup>46</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 370.

<sup>47</sup> Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, 334.

<sup>48</sup> *age*, 335.

<sup>49</sup> *age*, 334.

edilmiştir. Özellikle mimarlar tarafından sıklıkla dile getirilen bu eleştiri, Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından da tekrarlanmıştır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun popüler tarihi romanların yazarı ve kırsal mekân hakkında yazan mimar olarak ilki tarihyazımsal, diğeri yapılı çevre algısı düzleminde iki farklı profesyonel deformasyon yaşadığı gözlemlenir. Burada dikkat çekici noktalardan biri, bütün meslek hayatı boyunca hiçbir zaman sahip olamadığı ölçekte bir otoriteyi kendine atfetmesidir. “(...) bu sözlerimden köylüyü efendi yapmak istediğimi sanmayın, köylü köyünde köylü olarak kalmalıdır. Dimağı tamamiyle aydınlatılmamış olan bir köylü daha senelerce bir çiftçi başıya bir ağaya, bir bekçiye muhtaçtır”<sup>50</sup> diye belirtir.

Kozanoğlu köyü ve köy mimarlığını, muhayyel bir geçmişi, ideolojik filtreden geçen bir şimdiyi ve bir o kadar muhayyel bir geleceği kapsayan zaman-mekânsal bir bağlamda ele almış, militarizm, ulusalcılık, bilimsellik, batıl inanç ve yabancı uzman karşıtlığı temalarıyla birlikte tartışmıştır. Bu yaklaşım, dönemin yaygın düşünce paternlerinden birini yansıtmaktadır.

### **Kırsal Mekân, Yapılı Çevre ve Köy Tipolojileri**

Kozanoğlu köyle ilgili düşüncelerini ideolojik bir yapılanma/hedefler çerçevesinde yapılıdır ve köylerin nasıl olması gerektiği üzerinde düşüncelerini ifade ederken, aynı zamanda mevcut köylerin fiziksel yapıları üzerinde de yoğunlaşmayı, onları tasnif etmeyi, mimarlık ve kırsal mekânda yapılı çevre ilişkisini tartışmayı denemiştir.

Kozanoğlu, köyde bir mimarlık üretiminin olduğunu belirtir. Böyle bir vurgunun temelinde yatan sebeplerden biri, ülkede süregelen, kırsal mekânda yapılı çevrenin mimarlık kategorisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin tartışmalardır. Kozanoğlu için köyde bir mimarlığın bulunduğu, apaçık bir gerçektir; fakat onun öncelediği temel konu, köy mimarlığının şehirdekilerden nasıl ve hangi açılardan farklılaştığını, kırsal mekânda yapılı çevreyi oluşturmak için köy ile şehir mimarlığı arasında nasıl bir işbirliğinin ve bilgi transferinin gerçekleştirilebileceğinin ele alınmasıdır.

Kozanoğlu köylünün bir tür mimar olduğunu belirtir ve herhangi kentli bir mimardan farklı olarak yapı üretim süreçlerinin her aşamasına, her şekilde katıldığı için onu yüceltir. Fakat köy mimarlığının yeniden gözden geçirilmesi, mevcut yerel yapı tekniği ve tecrübesinin akademik bir tasarım

---

<sup>50</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 37.

disipliniyle dönüştürülmesi gerektiğini düşünür. Bu değişimi sağlayacak olan şey, şehirlerde mimarlarca hazırlanan projelerin köy ortamında köylüler tarafından inşa edilmesidir. Abdullah Ziya Kozanoğlu, yerel mimarlık deneyimiyle akademinin bulunduğu ortak bir üretim zemini önerir:

“Köylünün mektebi tecrübedir. Bu sebepten zeki bir köylü için kendi köyünde çok yüksek bir mimari varlık göstermek daima kabildir. Bugün nasıl bir şehir mimarisinin var olduğuna inanımız varsa bir köy mimarisi de vardır ve köyler için de projeler çizmek lazımdır. Köyün mimarisi şehrin mimarisine benzemez. Köy mimarı, sanatkâr köylü hem mimar hem usta, hem amele, hem de malzeme yapıcısıdır.”<sup>51</sup>

Kozanoğlu’nun dikkat çektiği konu, iklim, malzeme bilgisi ve gündelik yaşam pratiklerinin yapım süreçlerinde göz önünde bulundurulmasının gerekliliğidir. Köylüleri kendi mimari ihtiyaçlarına ve tecrübelerine dayanarak çözüm bulan toplumsal aktörler olarak betimler “Şehirlerde olduğu gibi köyler de köyün içinden yaşamış sanatkârlar tarafından yeniden kurulabilir. Hayatta köyünde, şehir mektebinde okuyan mimardan fazla yaşayan, tecrübe gören köylünün yaptığı köy yapısı, çizgi ve yerine konusu itibarıyla şüphesiz ki kuvvetli ve muvaffak olmuş bir eserdir”<sup>52</sup> diye belirtir.

1929 Dünya ekonomik buhranı, Türkiye’yi de etkilemiş, Cumhuriyet aydınlarını minimum imkânlarla bayındırlık faaliyetlerinin nasıl sürdürülebileceği sorularına cevap aramaya sevk etmiştir. Kozanoğlu, bir taraftan dünyada yaşanan ekonomik krize, farklı ülkelerde ve Türkiye’deki maddi kaynakların darlığına değinirken, diğer taraftan köylerin dönüşümü ve yeni köylerin inşası için paraya ihtiyaç olmadığını belirtir. “Bu işler para işi değildir. Köylüyü çalıştırılması bilinirse, idealinden başka bir şey düşünmeyen bir köy hocasının elinde bile yollar, evler, mektepler yapar, kendi köyünü kendine kurar”<sup>53</sup> diye yazar. Zıt ikilik temelinde tanımlanmış hoca/imam-öğretmen arasındaki çatışma/gerilim fikrini bir süreliğine askıya alır. Cumhuriyet aydınlarının görmek istediği ideal din görevlisini tarif eder. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sıklıkla kullanılan olumsuz hoca imgesini,

---

<sup>51</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 370.

<sup>52</sup> *age*, 370.

<sup>53</sup> *age*, 371.

Cumhuriyet ideallerini gerçekleştirmeye çalışan bir çeşit eğitimci olarak kurgular.<sup>54</sup>

Köyün yine köyden çıkacak kişiler aracılığıyla ve kendi maddi imkânlarıyla hem yapılı çevre hem yaşam biçimi anlamında yeniden inşa edilmesi ve dönüştürülmesi fikri, dönemin aydın ve bürokratları arasında yaygın bir kanaati oluşturmaktadır. Bunun yansımaları Abdullah Ziya'da da görülür. Söz konusu yaklaşımın özellikle eğitim konusunda farklı varyantları ve açılımları hayata geçirilmek istenmiş ve Köy Enstitüleri, köyün kendi insan kaynaklarının, potansiyel maddi imkânlarının değerlendirilmesi ve iş içinde öğrenme fikrinden yola çıkılarak kurulmuştur.<sup>55</sup>

Kozanoğlu, mimarlık üretiminde yerin özelliklerine, iklime ve insan kaynaklarına değinir. “Şehirlerde yapı malzemesi, tekniği çeşitli ve derin olduğundan bir şehir mimarı mektebi vardır. Fakat köylerde yapı malzemesi birdir. Köyün su, güneş, hava, yol istekleri birdir”<sup>56</sup> diyen Kozanoğlu, aynı makalede bu dediklerini inkâr edencesine köy mimarisini, coğrafi konumlarına ve inşasında kullanılan malzemelere göre sınıflandırır, bunlar arasında bir hiyerarşi kurar.<sup>57</sup>

Burada üç boyutlu mimari dışında kalan köyleri, göçebelik döneminden kalma anomaliler olarak görür. Köyde de şehirlerdeki gibi bir mimarlık olduğu savını, “menfi” olarak adlandırdığı köylerden söz ederken geri çeker. Kozanoğlu bir taraftan köyün bir mimarı olduğu fikrini savunur ve *yüksek kültür hiyerarşileriyle* tanımlanmış bir mimarlık anlayışını dolaylı olarak reddederken, diğer taraftan her türlü yapı faaliyetinin mimarlık olarak

<sup>54</sup> Kozanoğlu metinlerinde öğretmenenden muallim, imamdan ise hoca diye söz etmektedir. “Bugün bile köy muallimleri, köyde eskiden kalma köy hocalarıyla cenkleşmekte ve ancak onu yendikten sonra köyde sözlerini geçirmektedir” şeklindeki cümlesinden hareketle, hoca kelimesinden kastedilen şeyin öğretmen olmadığı varsayılarak bu yorum yapılmıştır.

<sup>55</sup> Köy Enstitüleri'nin kuruluşu ve işleyiş süreciyle ilgili bkz. Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, 3.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2007), ayrıca bkz. İ. H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1935-1946)*, yay. haz. Engin Tonguç (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1976).

<sup>56</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 370.

<sup>57</sup> Abdullah Ziya şöyle bir tasnifte bulunmaktadır:

1-Ova Köyleri.

A-Ovasında taş bulunmayıp ağaç bulunan köyler.

B-Ovasında taş bulunup ağaç bulunmayan köyler.

2-Dağ Köyleri.

A-İndifai ve Bürkani dağ köyleri (taştan dağ köyleri), menfi (negatif) köyler.

B- Orman Köyleri.

Abdullah Ziya, *age*, 371.

görülemeyeceğini savunur. Dağa oyulmuş evlerin mimarlık başlığı altında değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Köyün kayda değer bir yerleşim birimi olarak algılanabilmesi için, yapı tekniği ve inşa biçimi anlamında, dönemin akademik mimarlık eğitiminin kabul ettiği parametreler içinde yer alması gerektiğini düşünmektedir. Anadolu'nun pek çok bölgesinde azımsanamayacak sayıda olan bu yerleşim birimlerini, mimarının konusunu oluşturmayacak kadar değersiz görür. Söz konusu yargıyı, bu tip köylerde yaşayan insanları da kapsayacak şekilde genişletir ve onları bir mekân kurgusu ya da algısı olan bireyler olarak görmez. Onlar bir mekânda yaşamaktan veya bir köyde hareket etmekten çok *kaynaşırlar*. Kozanoğlu'nun kullandığı bu ifade ve mekân tasvirleri birlikte ele alındığında, satır aralarında söz konusu köylerde yaşayan insanlarla böcekler arasında bir analogi kurduğu görülür:

“Bürkani dağlarda menfi negatif köyler de vardır. Bu köyler ‘Turabi kalker kayaları içerisine oyulmuştur. Pencere ve kapıları kayalardan oyularak yapılır. Bu köyler bedeviyet devrinden kalmadır. Uzaktan köye baktığımız zaman dağın delik deşik oyukları arasında birçok insanın kaynaştığını görürsünüz. Bugün hala Nevşehir’e yirmi kilometre kadar mesafede Ucasar adında böyle bir köy vardır. Negatif köylerin şekli ve bedii bir kıymeti olmadığından fazla bahse lüzum görmüyorum”<sup>58</sup>

Dağa oyularak üretilen konut türleriyle sadece Türkiye’de değil, Güney İtalya, İspanya ve Kuzey Afrika başta olmak üzere dünyanın pek çok farklı yerinde de karşılaşılmaktadır. Mimarlık tarihyazımında belli bir dönemde söz konusu mekânlara ve yapılara karşı geliştirilen hiyerarşik dil, Kozanoğlu tarafından da benimsenmiştir.

Abdullah Ziya kırsal mekânda yapılı çevreye, toplumu, üretimin ilişkilerini, kültürün mekânsal örgütleniş biçimlerini ve işleyişini<sup>59</sup> anlamaktan ziyade, zihnindeki belli bir malzeme bilgisi ve akademik formasyonun getirdiği görme biçimini yansıtmak üzere bakar. Söylemlerinde Türkiye’deki köylerin modernleştirilmesi gerektiği fikri ile zaten modern oldukları iddiası iç içe geçer. “Her birisi ayrı bir karaktere ve modern bir gösterişe sahip olan bu köyler bizzat köylü mimarın eseridir. Ben bu işin ancak yerinde gösterişini çizmiş bir ressamıyım”<sup>60</sup> diye belirtir. *Modern bir gösterişten ne anladığına*

<sup>58</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 374.

<sup>59</sup> Bkz. Heike Delitz, *Architektursoziologie* (Bielefeld: Transkript Verlag, 2009).

<sup>60</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 374.

açıklık getirmeyen Kozanoğlu, kırsal mekânı, köy mimarlığını ve kendi önerdiği köy tipolojilerini aktarmakla yetinir.

### **Mimarın Tarihsel Kimliği: Köyle Kent Arasında Hareket Eden Tarihselci Üsluplar**

Abdullah Ziya Kozanoğlu köydeki yapı çevreyi, modern mimarlık ve mimar kavramını ele alırken, Çin'den Avrupa'ya uzanan geniş bir kültür coğrafyasındaki farklı tarihsel deneyimlere referans verir. Soyut bir mimarlık anlayışının ve mimarın tasvir etmeye çalıştığı bu coğrafya ile naif tarihi romanlarındaki kahramanlarının hareket ettiği yerler örtüşmektedir. Bu defa söz konusu olan savaşçı kahramanlar değil, mimarlık tarihi ve mimarlardır. Ona göre, “Bugünün mimarı Çinli bir nakkaş gibi yaratacağı eserin resmini kâğıt üzerine renkler ve süslerle yerleştirmeye uğraşan bir sanatkar değildir. Mimar Rönesans devrinin kendisine yüklediği ‘bina ressamı’ damgasından kurtulmuştur”.<sup>61</sup> Aşıldığını düşündüğü iki mimarlık geleneğinin dışında, farklı bir mimarlık kimliğinin oluşumuna dikkat çeker. Bu mimarlık, köy mimarlığıdır. Kozanoğlu'nun söyleminde, mimarlık üretiminin gerçekleştiği yer konusundaki vurgu, bağlamsal olarak, kentten kasaba ve köylere kayar. Diğer taraftan mimarın tanımı, hem daha kuşatıcı hem de daha prestijli bir konuma sahip olmaya başlar. “Bulunduğu asrın, bulunduğu kasaba ve köyün isteklerine cevap verebilen, kafasıyla düşünerek kendi memleketi için yeni bir eser yaratabilen her sanatkarı mimar olmuş sayabiliriz”<sup>62</sup> diye belirtir. Kendisinin de içinde bulunduğu bir meslek grubunun prestijinden başkalarına da bağışladığı yönünde bir hisse kapıldığı gözlemlenir. Bu, bir taraftan mimarlık tanımının genişletilmesini ifade ederken diğer taraftan mimarlık payesi verme aracılığıyla bireysel ve mesleki iktidar talebine işaret eder.

Abdullah Ziya Kozanoğlu, köy üzerinden dolaylı olarak çağdaş mimarı ve profesyonel hiyerarşileri tanımlamanın yanı sıra, yaşadığı son birkaç on yıllık dönemde gelişen mimarlık akımının üslup özelliklerinin meşruiyetini sorgularken de, köye referans verir. Kozanoğlu'na göre köy, bazı mimari çözümlemeleriyle kent yaşamını etkilemiştir. Örneğin kubbenin ilk kullanımı, Anadolu'da bir köylü tarafından gerçekleştirilmiştir ki bu kendi zamanı için önemli bir buluştur ve daha sonra Bizans ve eski Türk mimarlığında da aynı yapı ögesi benimsenmiştir. Dolayısıyla kubbe köken itibarıyla köye, kullanım

---

<sup>61</sup> *age*, 370.

<sup>62</sup> *age*, 370.

itibarıyla geçmiş yüzyıllara aittir ve modern kent yaşamında yeri yoktur. Kozanoğlu, “Bizans ve eski Türk mimarisinde mühim bir unsur olan kubbenin bir köylü mimarın kafasında doğduğu şüphesizdir. Fakat ve yazık ki köylü mimarın yüksek bir buluşla ortaya koyduğu bu kubbeyi son senelerde şehir mimarları tezyinat için bir dekor sanmışlardı”<sup>63</sup> diye yazar. “*Gereksiz tarihsel süreklilik*” fikri olarak tanımlanabilecek bir tema üzerinde durur. Burada kubbenin gelişiminin mekânsal ve tarihsel kökenlerinden söz ederken temelde mimarlık tarihyazımında Kemalettin Bey, Vedat Tek, Giulio Mongeri ve Arif Hikmet Koyunoğlu gibi tarihselci mimarların eserleriyle tanımlanan Birinci Ulusal Mimarlık Akımını eleştirmektedir. Kozanoğlu, Birinci Ulusal’ın<sup>64</sup> kubbe uygulamalarını, söz konusu dönemin güncel, tarihsel, sanatsal ve düşünsel bağlamından çıkararak uzak bir geçmişe projekte edip “köy orjinli” olarak tanımlar; bu durumu, bir mimarlık akımını geçersiz kabul etmenin indirgemeci bir argümanına dönüştürür.

Mimarlıkta moda haline gelen Türk/İslam Osmanlı esinimli tarihselci uygulamalar, mimarlar dışında, bazı aydınlar tarafından da eleştirilmiştir. Sözgelimi, Ahmet Haşim köycülüğe ve tarihselciliğe referans veren, millilik iddiası taşıyan edebiyat ve mimarlık söylemleriyle ilgili düşüncelerini şöyle aktarır:

“İttihat ve Terakki, edebiyata bir köylü kıyafeti düzüp ağzına da yeşil kamıştan yontulmuş bir de düdük verirken, mimariye de bir cübbe ve sarık giydirmişti. Bu siyasetin mimarisi türbe ve medreseyi taklit eder. İşte o tarihten beridir ki, İstanbul’un her tarafında bu biçim binalar inşa etmek ve bu mimariye de ‘Milli Mimari Rönesansı’ ismini vermek adet oldu. Halbuki ‘nevzâd’ dedikleri hakikatte, sâlhurde bir ihtiyardı.”<sup>65</sup>

Ahmet Haşim’in bu eleştirisi bazı noktalarda Kozanoğlu’nun düşünceleriyle örtüşür. Kozanoğlu da Ahmet Haşim’e benzer bir şekilde mimarinin modernleşmesini, geleneksel formlardan uzaklaşılmasını önerir, “Türk’ün camisinden, çeşmesinden motif alarak bu asırda sanat eseri

<sup>63</sup> *age*, 373.

<sup>64</sup> Mimarlık tarihyazımında Birinci Ulusal olarak tanımlanan akımın önemli aktörlerinden biri olan Kemalettin Bey’in kendi mimarlığıyla ilgili düşünceleri için bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, der. *Mimar Kemalettin’in Yazdıkları* (Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1997). Birinci Ulusal’ın bir diğer önemli mimarı için ayrıca bkz. Afife Batur, haz. *M. Vedat Tek, Kimliğinin İzinde Bir Mimar* (İstanbul: YKY, 2007).

<sup>65</sup> Haşim, *age*, 268.

yapılamaz” diye belirtir<sup>66</sup> ve başka bir yazısında şairlerin *hastalık kokan* dizelerinden söz eder.<sup>67</sup> Fakat kendi mimarlığını modernist bir çerçevede icra ederken, mimarlık metinlerinde ve naif romanlarında tarihsel romantizminden vazgeçmez; bütün militarist imgeleriyle yaşatmaya devam eder. Dolayısıyla karşı olduğu şey mimarlık bağlamında, farklı çağlarla özdeşleştirilen “aşılmış form” kullanımıdır. Ahmet Haşim örneğinde görülen ise mimarlıkta tarihselciliğin edebiyatta ise köycülüğün her türüne eleştirel ve mesafeli duruştur.

### Modern Mimarlık Üretimi ve Kent Üzerine Suskunluk

Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık tarihyazımında, Kozanoğlu’nun kent bağlamında ürettiği yapılar ve bunlar hakkında kaleme aldığı metinler üzerinde yoğunlaşmak pek tercih edilmemiştir. Bunda, Kozanoğlu’nun mimarlığının hem çağdaşları hem de mimarlık tarihçileri tarafından dönemi için vasat bulunması, ayrıca modern mimarlık konusundaki metinlerinin büyük ölçüde deskriptif olması da rol oynamış görünür. Bir diğer nedenin ise, mimarlık tarihyazımının mimarlık söylemini yoğun bir ideolojik ajandayla ifade eden mimarlara ve bağlamlara daha fazla ilgi duyması olduğu söylenebilir. Ancak, Kozanoğlu’nun İstanbul’da ve taşra kentlerinde yaptığı yapıların tanıtım yazılarının analiz edilmesi, onun hem şehirle kurduğu ilişkiye hem de köy mimarlığı konusundaki düşüncelerinin gelişim seyrine ve stratejilerine ışık tutacak bazı detaylar içermektedir.

Kozanoğlu’nun doğrudan mimarlıkla ilgili yazıları *Mimar*’da yayımlanan ve *Ülkü*’de çıkanlar olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Bu iki farklı yayın mecrası mimarlığını ve ideolojik pozisyonunu ifade etmede, farklı üslup ve diller geliştirmesine yol açmış görünür. *Ülkü*’deki yazılarında temsil ettiği köycü ve ideolog mimar konumu, *Mimar*’daki yazılarında büyük ölçüde kaybolur. Bunda, dergilerin yayın siyaseti ve okuyucu kitlesinin beklentilerinin payı büyüktür. *Arkitekt* daha az ideolojik ve ulusalcı bir dergi olmamakla birlikte, Ankara Halkevi’nin çıkardığı *Ülkü* örneğinde olduğu gibi var oluş sebebi siyasi propaganda olan bir dergi değildir. Kozanoğlu, tasarladığı mekânları *Mimar*’da tanıtırken ideolojik bir yapı programının hiyerarşik dilini belli bir ölçüde terk eder. Yaptığı yapılar, muhayyel bir geçmiş ve bir o kadar parlak bir gelecek düşlemek üzere değil, reel mimarlık

<sup>66</sup> Abdullah Ziya, “Yeni Sanat”, *Mimar*, s. 4 (Nisan 1932): 98.

<sup>67</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, c. 2, s. 7 (Ağustos 1933): 37.

piyasasında işverenlerin beklentilerini karşılamak üzere tasarlanmışlardır. Dolayısıyla, kırsal mekân bağlamında kendine atfettiği toplumsal mühendislik sürecindeki rolün bir benzerini ve güçlü bir iddiayı şehirlerdeki yapılarını tartışırken üretemez. Sözelimi, “Fakat bu sözlerimden köylüyü efendi yapmak istediğimi sanmayın,”<sup>68</sup> cümlesindekine benzer hiyerarşik bir dille şehir ve şehir sakinleri hakkında konuş(a)mamaktadır. Ancak mimarlık mesleği adına yeni ve saygın bir pozisyon talep etmektedir.

Kozanoğlu *Mimar*’da binalarının proje tanıtımlarının yanı sıra, mimarlık kuramına ilişkin prematüre sayılabilecek birkaç makale de kaleme almıştır. *Yeni Sanat* başlıklı yazısında<sup>69</sup> mimarlıkta tarihselciliği eleştirirken, *Binanın İçinde Mimar*<sup>70</sup> başlıklı yazısında modern mimarın mesleği kimliğini ve vasıflarını tartışır. Kozanoğlu’nun, kent bağlamında mimarlar için daha prestijli bir pozisyon talep ederken mimarın yeni mesleki konumunu, bir mütefekkir ve âlim olarak inşa etmeye çalışır:

“Bugün artık bütün cihan teslim etmiştir ki mimar evimizi; yağmura güneşe karşı bizi muhafaza için yapıp giden bir amele değil, bize içtimai hayatımızda yol gösteren bir mütefekkiridir. Evimizin dışı ile nasıl meşgul olmuşsa evimizin içiyle de aynen belki daha ziyade meşgul olur. Artık koltukçudan alınan hazır eşyayla ve möble ile evimizin içini dolduramayız. (...) Mimar cemiyet hayatına veçhe veren bir alim oldu.”<sup>71</sup> O şimdi sizin bütün geçirdiğiniz hayatla alakadar olan ve sizi rahat, temiz, sıhhi bir şekilde yaşatmak isteyen bir mütefekkiridir.”<sup>72</sup>

Kozanoğlu burada, mimarlığı Erken Cumhuriyet Dönemi biyopolitikalarının disipliner pratiklerinin uzantısı olan hıfzıssıhha kavramıyla eklemleyerek yeni bir mesleki pozisyon arayışına girer. Mimarı “rahat, temiz, sıhhi bir şekilde yaşatmak isteyen bir mütefekkir” ve aynı zamanda neredeyse bir çeşit *sağlıkçı mimar* olarak tanımlar. Diğer taraftan mesleki itibar konusunu, *ameleden âlime yükseltmek* şeklinde tanımlanabilecek bir formülle ifade etmesi, olguların boyut ve orantılarını değiştirerek savlarını güçlendirmeye dönük bir stratejiye işaret eder.

<sup>68</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 37.

<sup>69</sup> Abdullah Ziya, “Yeni Sanat” : 97- 98.

<sup>70</sup> Abdullah Ziya, Abdullah Ziya, “Binanın İçinde Mimar”, *Mimar*, s. 1 (İkinci Kanun 1931):14-19.

<sup>71</sup> Abdullah Ziya, “Binanın İçinde Mimar”, *Mimar*, 14.

<sup>72</sup> *age*, 19.

Dönem itibarıyla mimarlar, Kozanoğlu'nun ifade ettiği gibi ne amele olarak algılanmaktadırlar ne de mütefekkir ve âlim pozisyonuyla ilintili görülmektedirler. Bunlar abartılı ifadeler olmakla birlikte, mimarlık mesleğinin tarihsel olarak toplumda alımlanması ve süreç içinde kazandığı prestij bağlamında belli bir gerçeklik payı da bulunmaktadır. Geç Osmanlı'da Müslüman üst sınıflarda mimarlığın taş ustalığı ile özdeş algılandığı ve saygın bir meslek olarak görülmediği bir zaman aralığı söz konusudur. Sözelimi Vedat Tek'in gençlik yıllarında ailesinin mimarlık okuma isteğine karşı çıktığı bilinmektedir.<sup>73</sup> Fakat Abdullah Ziya'nın bu makaleyi kaleme aldığı dönemde mimarlık amelelikle karıştırılan ya da kıyaslanan bir meslek değildir. Kozanoğlu mimarlığın prestijini artırmaya çalışırken önce mimarı Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki toplumsal hiyerarşide hiç olmadığı kadar alt basamaklarda konumlandırmış, ardından mevcut durumun çok ötesinde bir toplumsal pozisyona sahip olduğunu iddia etmiştir. *Amele-alim* şeklinde formüle edilebilecek bir *zıt kavram çifti* veya kavrayışı, dönemi için tipik değildir ve mimarlık mesleğinin toplumdaki alımlanması her iki uç örnekten de farklı bir yerde durmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun mütefekkir ve âlim olarak yeni pozisyonunu tanımlar ve temellendirirken, iç mekân tasarımı ve mobilya kullanımı ile ilgili çözümleri buna delil olarak gösterir. Bu durum Kozanoğlu'nun naif yazarlık kadar *naif bilimsellik* ve meslek kavrayışına da işaret etmektedir. “Kolonya, kitap, su ve saire koymağa mahsus olan bu yerler, hep yatakta yatan bir adamın zahmetsizce elini uzatıp alabilmesi düşünülerek yapılmıştır”<sup>74</sup> şeklinde cümleler kurar. Endüstriyel tasarımda işlevsellik, etkin mekân kullanımı, yüksek verim için makinelerin insan bedeniyle uyumlu bir şekilde tasarlanması, insan bedeninin pozisyon ve hareket imkânlarının mekân içinde rasyonel şekilde konumlandırılması üzerine sürdürülen tartışmalarından, ayrıca bu tartışmaların mimarlığa yansıyan işlevsellik gibi konulardan ve benzeri düşüncelerden etkilenmiş görünür. Diğer taraftan âlim ve mütefekkir olma iddiasının, bitiremediği mühendislik okulunun ihtiraslarıyla ve o yıllarda kazanmış olduğu bir bilimsellik fikriyle de ilintili olduğu düşünülebilir.

Kozanoğlu'nun *Binanın İçinde Mimar* yazısında mesleki iddialarının yanı sıra farklı bir mekân ve toplumsal cinsiyet rolleri algısı ve ifade biçimi

<sup>73</sup> Bkz. Batur, *age*, 55.

<sup>74</sup> Abdullah Ziya, “Binanın İçinde Mimar”, 18.

geliştirdiğinden, daha üniseks bir ses tonuna sahip olduğundan söz edilebilir. “Misafiri biz kapıdan girer girmez holde kabul ediyoruz, evin içinde gezmesi, herhangi bir sebeple toplu olmayan odalarımızı ve koridorlarımızı görmesi doğru değildir”<sup>75</sup> diyen Kozanoğlu, köy mimarlığı konusundaki yazılarından ya da tarihsel romanlarındaki kahramanlarından çok uzakta farklı bir dünyanın mekân kavrayışını ve değerlerini ifade etmektedir. Fakat burada duyulan ses, binanın içinde bir mütefekkirin ve âlimin değil, mimarlık metinleri üretmeye çalışan saf bir yazarın sesidir.

Kırsal mekân ve köy mimarlığı ile ilgili düşüncelerini ifade ederken, bir alt metin olarak şehri tartışan Kozanoğlu, söz konusu İstanbul’da ve taşra kentlerindeki modern yapı tanıtım yazıları olduğunda ketum davranır; şehirle ilgili düşünceler üretmek yerine ağırlıklı olarak yapıların teknik detaylarını aktarmakla yetinir. Köy mimarlığını tartışırken Lörcher’in tasarladığı şehir planını eleştiren Kozanoğlu,<sup>76</sup> İstanbul, Adana, Mersin ve Antakya’da yaptığı binaları betimlerken şehir hakkında susmayı tercih eder. Yapı tanıtım yazılarında şehir üzerine doğrudan bir ideolojik tartışmaya girmek yerine satır aralarındaki göndermelerle yetinir. Bunda bir dereceye kadar, *Mimar* dergisinin talep ve beklentilerinin yanı sıra yapı tanıtımı için ayrılan yerin sınırlı oluşunun da payının bulunduğu düşünülebilir; fakat Cumhuriyet aydınlarının bağlam gerektirsin ya da gerektirmesin, slogan düzeyinde bile olsa ideolojik söylemini metne kaynaştırma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, Kozanoğlu’nun kısa ve dolaylı göndermelerle düşüncelerini dile getirmesinin şehir üzerine tercih edilmiş bir *suskunlukla* ilintili olduğu söylenebilir. Suskunluk, aynı zamanda farkına varılan ya da varılamayan düşünsel alışkanlıklarla da şekillenmektedir. Modernliği, şehri, kırsal mekân ve köy üzerinden tartışan bir aydın kuşağı için bu, olağan bir pratiğin devamı gibi görünmektedir.

Kozanoğlu’nun ideolojik mimarlık söylemiyle yaptığı işin örtüştüğü ve aynı zamanda belli bir ölçüde çeliştiği bağlamlar söz konusudur. Bunlar meslek yaşamının olağan, neredeyse kural haline gelmiş deneyimleridir. Mimarlık söylemiyle pratiği bağlamında uyumun bulunduğu çalışmalarından biri, Adana’da Fransızlar tarafından yapılan düşük yoğunluklu bir oryantalist ya da Birinci Ulusal Mimari Üslubu sayılabilecek bir yapıya modern cephe giydirme

---

<sup>75</sup> *age*, 15.

<sup>76</sup> Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, 371.

işidir.<sup>77</sup> Tarihselci formların kullanımına karşı olan Kozanoğlu bu tadil inşaatında modern cephe estetiğini yapıya uygulamıştır. Bu uygulamanın bir çeşit “tarihselcilik tesviyesi” olduğu söylenebilir. Kemer ve silmeler gibi tarihselci dekoratif öğeler kaldırılmış, modernist estetik ve ideolojik göndermelerin eklenmesi ve yapının güçlendirilmesiyle muallim mektebinin işlevi ve ömrü uzatılmıştır.

Kozanoğlu’nun ideolojik pozisyonu ile yaptığı işin tutarlılığına başka bir örnek olarak Adana’daki kira evi gösterilebilir. Kozanoğlu kira evini tanıtırken “möbleler yerli ustalara, yerli malzemeye yaptırılmıştır”<sup>78</sup> diye belirtir ve benzer bir yerli malı kullanma fikrini Ziraat Haşarat Laboratuvarı çalışmasında da dile getirir. Burada dikkat çekilen konulardan biri, laboratuvarın jalûzilerinin Adana’da yapılabilmiş olmasıdır.<sup>79</sup> Bu her iki tanıtım yazısında da ulusal ekonomi, yerli malı üretimi ve tüketimi konusundaki tartışmaların mimarlık çevresindeki izdüşümlerine rastlanmaktadır.

Kozanoğlu’nun kendi mimarlık söylemiyle çelişerek reel meslek piyasası koşullarına uyum gösterdiği örnekler de bulunmaktadır. Sözgelimi, Antakya’da tasarladığı villada işverenin talepleri doğrultusunda, Cumhuriyet döneminde de yaşamaya devam eden geleneksel Osmanlı üst sınıflarının aile örüntüleri ve sosyalleşme biçimlerini modern mimariye taşımış, bina içinde haremlik ve selamlık tasarlamış, servis katları, hizmetçi odasıyla diğer mekânlar arasındaki dolaşım güzergâhlarını ve sınırlarını hiyerarşik bir şekilde belirlemiştir.<sup>80</sup> Düşlediği ideal Cumhuriyet köyünde cami bile tasarlamayan Kozanoğlu, serbest piyasa koşullarında işverenin taleplerine cevap vermek zorunda kalmıştır.

Kozanoğlu’nun mimarlık anlayışını yapı malzemesi bağlamında esnetmek zorunda kaldığı diğer bir örnek ise, Mersin Belediye Reisi için tasarladığı konuttur. Köy mimarlığını tartıştığı yazısında taşı, konut inşasında en kötü yapı malzemesi<sup>81</sup> olarak gören Kozanoğlu, kentsel mekânda ekonomik nedenlerden ötürü taş kullanımını tercih etmiştir. “Mersin’de taş ucuz ve çok

<sup>77</sup> Abdullah Ziya, “Adana Erkek Muallim Mektebi Tadil İnşaatı”, *Mimar*, s. 3 (1933): 71-73.

<sup>78</sup> Abdullah Ziya, “Bir Kira Evi-Adana”, *Mimar*, s.2 (1933): 41.

<sup>79</sup> Abdullah Ziya, “Ziraat Haşarat Laboratuvarı-Adana”, *Mimar*, s. 7-8, (Temmuz-Ağustos 1932): 202-203.

<sup>80</sup> Abdullah Ziya, “Nakipzade Şekip Beyefendi Villası-Antakya”, *Mimar*, s. 9 (Eylül 1932): 264-266.

<sup>81</sup> Abdullah Ziya, “Gün Geçiminde Kerpiç Köy Yapısı”, *Ülkü*, c. 3, s. 13 (Mart 1934): 69.

olduğundan beden duvarları taştan yapılmıştır”<sup>82</sup> diye belirtir. Kozanoğlu ideolojik düzlemde toplumsal mühendislik ve mimarlık ilişkisi konusundaki görüşlerini muhafaza etmiş olmakla birlikte, meslek piyasasında daha pragmatik davranmak zorunda kamıştır.

Kozanoğlu’nun çok katmanlı profesyonel yaşamındaki en önemli başarılarından biri, İstanbul’da Edebiyat Fakültesinin müteahhitlik işini alabilmesidir. Bu iş, mimar kimliğiyle olmasa bile kent bağlamında en büyük ölçekteki projesi ve yapılı çevreye en büyük ve kalıcı müdahalesi olarak görülebilir. Yüksek maliyetli bir devlet projesinin hayata geçirilmesinde görev alan müteahhitlerden biri olması, onun aynı zamanda pratik ve pragmatik yönüne işaret etmektedir. Diğer taraftan, projenin tasarım değil, müteahhitlik boyutunda yer alması, Kozanoğlu’nun mimar kimliği ve iddialarında daha mütevazı bir pozisyona razı olması anlamına da gelmektedir.

Kozanoğlu, ne yaşadığı dönemde ne de sonrasında mimarlık tarihyazımında büyük bir ilgiye konu olmuştur. En fazla hatırlandığı bağlam, ideal cumhuriyet köyü ve bununla ilgili ideolojik söylemleridir. Mimarlık tarihini devlet yapıları temelinden aktarmak isteyen bir tarihyazımsal tavır, onun genellikle bu yönünü vurgulamayı tercih etmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlık tarihyazımında mimarlığa ve mimarlara “*devlet, ideoloji, yaratıcı özne ve tasarım*” şeklindeki formüle edilebilecek bir kavram dörtlüsü çerçevesinde bakmak oldukça yaygın bir yaklaşımdır.<sup>83</sup> Kozanoğlu’nun müteahhitlik işine girmesi, söz konusu kavramların taşıdığı prestijin ve bir yönüyle büyüünün bozulması, bu çerçevenin dışına taşılması anlamına da gelmektedir. Kozanoğlu’nun köy mimarlığı bağlamında olduğu gibi yüce değerler için çalışan bir mimar değil, maddi kazanç ve kâr elde etmek için uğraşan bir müteahhit olmasına devlet merkezli anlatıları, yaratıcı ve idealist mimar imgesini benimseyen mimarlık tarihyazımının verdiği tepki, görmezden gelme veya doğrudan unutmak şeklinde olmuştur.

Mimarlık tarihyazımında, mimarlık mesleğinin ve bürolarının ekonomik kazanç boyutu genellikle hatırlanmak istenen bir konu değildir. Bunun temelinde, mimarlık tarihçilerinin bilinçaltında, paranın kirli olduğuna, mimarlığın ise maddi kültürle sınırlı olmayan daha yüce değerleri için

<sup>82</sup> Abdullah Ziya, “Belediye Reisi Evi-Mersin”, *Mimar*, s. 3 (Mart 1932): 75-76.

<sup>83</sup> Bazı açılardan söz konusu yaklaşımı sergileyen bir çalışma için bkz. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis, 2002).

yapıldığına dair bir inanç yatmaktadır. Bu yüzden Kozanoğlu'nun bir müteahhit olarak girişimcilik yönü veya Sedat Hakkı ve Emin Onat'ın projelerini inşa etmeye çalışması üzerinde durulmamıştır. Bir mimarın başka bir mimarın işini yapması hele de bunu kapitalist bir girişimci olarak gerçekleştirmesi, mimarlığın bireysel yaratıcılık mitinin taşeronluğa indirgenmesi, dolayısıyla mesleğin saygınlığının yitirilmesiyle eş değer algılanmış görünür. Erken Cumhuriyet mimarlık tarihyazımı genellikle yaratıcı, modern, maddi değerleri öncelemeyen ve ulusu inşa eden idealist mimar portreleri çizmek üzere konumlanmıştır; Bu yüzden Kozanoğlu kent bağlamında neredeyse unutulmuştur ve bir köy ütopyası yaratıcısı olarak hatırlanagelmıştır.

### Sonuç

Mimarlık, roman yazarlığı, İstanbul Fen-Edebiyat Fakültesi'nde müteahhitlik, BJK spor kulübü başkanlığı gibi farklı alanlarda çalışması Kozanoğlu'nu Cumhuriyet mimarlık, edebiyat ve kültür tarihinin renkli kişiliklerinden biri kılmaktadır. Onun kimliğinde en dikkat çekici yönlerden biri, yaşadığı döneme hâkim olan hiyerarşik bir *yüksek kültür* ve *popüler kültür* ayırımını hem üretmesi hem de bunlar arasında sürekli hareket etmiş olmasıdır.

Mimarlık özelinde ele alındığında, Abdullah Ziya Kozanoğlu, köy ve kırsal mekân algısı ulusalcı bir ideoloji çerçevesinde otoriter bir vizyon temelinde şekillenmiştir. Türkiye'de farklı köy tiplerini değerlendirirken, ilkel çağlardan modernizme uzanan bir tarihsel süreklilik fikrinden hareket etmiştir. Kozanoğlu'nun metinlerinde satır aralarında gözlemlenen konulardan biri, Türkiye'de kırsal ve kentsel bağlamda farklı çağların eş zamanlı olarak yaşanıyor olmasıdır. *Ayı ininden beter* bulduğu köy evlerinden modern mimarının görkemini yansıttığına inandığı köylere varıncaya kadar geniş bir zaman aralığında farklı mimarlık uygulamalarının ve yapı tipolojilerinin bulunduğu dikkat çekmiş ama her defasında özcü bir köy/köylülük tahayyülü geliştirmiştir. Bir taraftan köylerin yer, iklim, verneküler mimarlık bilgisi anlamında farklı gerçeklikleri temsil ettiklerine dikkat çekmiş, bunları coğrafi özellikler, mimari üslup ve yapı malzemesi temelinde sınıflandırmış, diğer taraftan bütün bu farklılıkları hem tarihsel hem de mimarlık anlamında özcü bir köy fikri potasında eritecek şekilde, evrensel bir *sosyo-zaman-mekânsal* kategori olarak köyden söz etmiştir. Bu yaklaşım sonucunda Orta

Asya Türk, Babil ve Roma tarihinde köy ve köylülüğü anakronik bir şekilde aynı başlık altında değerlendirmiştir. *Saf yazarlığı* ve *saf tarihyazımı algısı*, onu zaman, mekân ve spesifik bağlam konusunda herhangi bir tutarlılık kaygısı taşımadan yazmaya sevk etmiştir.

Kozanoğlu, mimarlık tarihyazımındaki yerini, sınırlı sayıdaki mimarlık üretimine değil, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin köy ütopyası geliştiren sayılı mimarlar arasında yer almasına borçludur. Kozanoğlu'nun kırsal mekân ve köy mimarlığı konusundaki otoriter söylemi, tek parti rejiminin köycülük, tarımsal ekonomi ve ulus inşası konusundaki düşüncelerini ifade ettiği ideolojik, sosyo-politik ve kültürel ajandalarla büyük ölçüde uyum içindedir; Foucault'cu bir perspektifle değerlendirildiğinde, Kozanoğlu'nun kırsal mekânı ve köyü disiplinler pratiklerin gerçekleştirildiği bir yer olarak tahayyül ettiği, ideolojik bir endoktrinasyon ve disiplin sürecinin yaşandığı sahne olarak kurguladığı görülür. Diğer taraftan Kozanoğlu, Henri Lefebvre'in “mekânın temsilleri”, “temsil mekânları” tanımına benzer bir çerçevede kırsal mekânı ve köy mimarlığını yorumlamıştır; köyü fiziksel mekân kadar ideolojik, kültürel ve tarihyazımsal bir sahne olarak da tahayyül etmiştir.

Kırsal mekân ve köy mimarlığı ile ilgili düşünceleri genelde şehir, kültür, tarih ve mekânsallık ilişkisi bağlamına taşıyarak ele almıştır. Söz konusu İstanbul'da ve taşra kentlerinde inşa ettiği yapılar olduğunda ise, şehir hakkında *suskunluğu* tercih etmiştir. Şehirde tahayyül ettiği bir binanın içinde gezerken, bir meslek olarak mimarlığın ve mimarın yeni mesleki pozisyonu ve taleplerini gündeme getirmiş, mimarı topluma yön veren bir *âlim* ve *mütefekkir* olarak kurgulamak istemiştir. Hem kır hem kent bağlamında kendisine farklı derecelerde toplumsal mühendislik misyonu empoze eden Kozanoğlu, söz konusu kent olduğunda, kırsal mekân ve köy mimarlığı örneğinde olduğu türden bir sınıflandırmaya veya bir ütopya üretimine başvurmamış, bu yönüyle de Erken Cumhuriyet döneminde şehirleri daha çok köy dolayımıyla tartışan bir aydın kuşağının düşünsel alışkanlıklarını ve eğilimlerini taşımıştır.

#### KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edip. *Vurun Kahpeye*. 9. bs. İstanbul: Remzi Yayınları, 1995.

(Kozanoğlu) Abdullah Ziya, “Binanın İçinde Mimar”. *Mimar*. s. 1 (İkinci Kanun 1931):14-

19.

\_\_\_\_\_. “Belediye Reisi Evi-Mersin”. *Mimar*. s. 3 (Mart 1932): 75-76.

\_\_\_\_\_. “Yeni Sanat”. *Mimar*. s. 4 (Nisan 1932): 97- 98.

\_\_\_\_\_. “Ziraat Haşarat Laboratuvarı-Adana”. *Mimar*. s. 7-8 (Temmuz-Ağustos 1932): 202-204.

\_\_\_\_\_. “Nakipzade Şekip Beyefendi Villası-Antakya”. *Mimar*. s. 9 (Eylül 1932): 264-266.

\_\_\_\_\_. “Bir Kira Evi-Adana”. *Mimar*. s. 2 (1933): 41-44.

\_\_\_\_\_. “Adana Erkek Muallim Mektebi Tadil İnşaatı”. *Mimar*. s. 3 (1933): 71-73.

\_\_\_\_\_. “Cumhuriyette Köy Yapımı”. *Ülkü*. c. 2. s. 10 (İkinci teşrin1933): 333-336

\_\_\_\_\_. “Köy Mimarisi”. *Ülkü*. c. 1. s. 5 (Haziran 1933): 370-374.

\_\_\_\_\_. “Gün Geçiminde Kerpiç Köy Yapısı”. *Ülkü*. c. 3. s.13 (Mart 1934): 66-70.

\_\_\_\_\_. “Köy Mimarisi”. *Ülkü*. c. 2. s. 7 (Ağustos1937): 37-41.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. çev. İskender

Savaşır. 3. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

Batur, Afife. der. *M. Vedat Tek, Kimliğinin İzinde Bir Mimar*. İstanbul: YKY, 2007.

Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari*

*Kültür*. İstanbul: Metis, 2002.

Delitz, Heike. *Architectursoziologie*. Bielefeld: Transkript Verlag, 2009.

Elibal, Gültekin. *Atatürk ve Resim-Heykel*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

Fındıklı, Erhan Berat. “Tek Parti Dönemi’nde Türkiye’de Halkevleri ve İtalya”. *Arredamento*.

s. 263 (Aralık 2012): 100-111.

\_\_\_\_\_. “Erken Cumhuriyette Köy İmgesi ve Köycülük: Benzer ve Tikel Yönleriyle Üç Portre: Yakup Kadri, Nusret Kemal, İsmail Hakkı Tonguç.” *Sosyoloji Divanı*. s. 4

(Aralık 2014): 341-379.

\_\_\_\_\_. “İdeal Cumhuriyet Köyünü Düşlemek: Erken Cumhuriyet Döneminde Mimarlar ve Kırsal Mekân Algısı”. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*. s. 8 (Aralık 2015): 73-100.

Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 6. bs. Ankara: İmge

Gökalp, Ziya. “Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi”. *Kitaplar, Bütün Eserleri*. yay. haz.

Beysanoğlu, Ş. Çotuksöken, Y. Kırzioğlu, M. F., Koç, M., Koz, M. S. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Göle, Nilüfer. *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*. 3.bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

Griffin, Roger. *Modernism and Fascism, The sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Güntekin, Reşat Nuri. *Çalı Kuşu*. İstanbul: Nurgök Matbaası, 1957.

Haşim, Ahmet. *Bütün Kitapları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2004.

Hobsbawm, Eric. Terence Ranger. ed. *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1993.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Yaban*. 55-56. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Karaömerlioğlu, Asım. *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

\_\_\_\_\_. “Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler”.

[www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/.../dogubatisend.pdf](http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/.../dogubatisend.pdf) (23. 09. 2014).

Köymen, Nusret Kemal. *Köycülük Esasları*. Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi, 1934.

\_\_\_\_\_. *Meksikada Köycülük*. Ankara: Tarık Edip ve Ş. Kütüphanesi, 1934.

Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

Pamuk, Orhan. *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim, 2011.

Sayar, Zeki. “İç Kolonizasyon (Başka Memleketlerde)”. *Arkitekt*. s. 8 (1936): 231-235.

Şimşek, Sefa. *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, 1932-51*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayın Evi, 2002.

Tekeli, İlhan. Selim İlkin. der. *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1997.

Tonguç, İ. H. *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1935-1946)*. yay. haz. Engin Tonguç. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1976.

Türkoğlu, Pakize. *Tonguç ve Enstitüleri*. 3.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2007.

Yeşilkaya, Neşe Gürallar. *Halkevleri İdeoloji ve Mimarlık*. 2.bs. İstanbul: İletişim, 2003.